

Зустрічай визволення своє,
Вільнолюбна прийдешня державо! [6, 651].

На особливу увагу заслуговує викриття автором знищеної природи рідної землі в різні періоди життя країни, його мучить байдужість цивілізованого світу до страждань України:

На Україні не один Чорнобиль!
Запоріжсталь, Донбас і Кривий Ріг
Димами дмуть, збиваючи із ніг
І без бича, без кия, без голобель [6, 558].

Село виступає ще одним фреймом до концепту „держави”. Автор з боєм дивиться на „колгоспний рай, обіцяний з Кремля? Навколо никне висохла гілля, Лише будяк між буркунів зоріє” [6, 559].

Творчість письменника відзначається щирістю, демократичністю, відвертістю й великим патріотизмом. Він упродовж свого життя створює літературний опис української держави ХХ ст. Перебуваючи за кордоном, він цікавиться долею України, його болить її поневолене становище, та незважаючи на це Яр Славутич пророкує оптимістичний розквіт української держави.

Отже, через усю творчість Яра Славутича проходить цілісна лексико-образна парадигма *Україна*, яка відбивається за допомогою різних реалій, створюючи неповторну мовну картину світу митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 / [В'ячеслав Тимофійович Бусел (уклад., гол. ред.)]. – К. : Перун, 2003. – 1427 с.
3. Карпенко У. А. Фреймовий підхід к аналізу концепта / У. А. Карпенко // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – Ч. 1. – С.293–309.
4. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Нова серія. – 1998. – Т. 6.– С.129–145.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
6. Славутич Яр Твори : в 2 т. – Т. 1. Поезії. – К. : Дніпро, 1994. – 671 с.
7. Славутич Яр Твори : в 2 т. – Т. 2. Поеми. Переклади. – К. : Дніпро, 1994. – 365 с.
8. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К. : Дніпро : Вінніпег : Укр. Вільна Академія наук, 1999. – 152 с.

Олена СИНЧАК

“ЖІНОЧА” РИТОРИКА: РЕПЕРТУАР СТРАТЕГІЙ, ФІГУР, АРГУМЕНТІВ (на матеріалі текстів О. Забужко, М. Гретковської, М. Ангелу)

У статті на матеріалі жіночого автобіографічного дискурсу розглянуто гендерний аспект риторики. Зокрема, вивчено такі мовно-риторичні засоби впливу, як стратегії самопрезентації, фігури й аргументи. Зіставний аналіз цих засобів, виявлених у текстах українською, польською та англійською мовами, дав змогу виділити низку ознак “жіночої” риторики, а також простежити модифікацію останньої під дією етнічного чинника.

Ключові слова: гендерні стилі мовленнєвої поведінки, “жіноча” риторика, автобіографічний дискурс, стратегії самопрезентації, фігуральні засоби, аргументи, типологія мовленнєвих особистостей

В статтє на матеріалє женского автобиографического дискурса рассматривается гендерный аспект риторики. В частности, изучены такие лингвориторические средства воздействия, как стратегии самопрезентации, фигуры и аргументы. Сопоставительный анализ воздействия этих средств в текстах женских автобиографий на трех языках (украинском, польском и английском) дал возможность выделить ряд признаков “женской” риторики, а также проследить модификацию последней под действием этнического фактора.

Ключевые слова: гендерные стили речевого поведения, “женская” риторика, автобиографический дискурс, стратегии самопрезентации, фигуральные средства, аргументы, типология языковых личностей

The following article explores the gender aspect of rhetoric; in particular, it deals with such means of persuasion, as strategies of self-presentation, as well as rhetorical figures and arguments. Based on the comparative analysis of female autobiographies in the Ukrainian, Polish, and American English languages, this research shows the notable features of the “female” style of rhetoric, as well as some peculiarities between Ukrainian, Polish and African-American ethnical styles of rhetoric.

Keywords: gender styles of communication, "female" rhetoric, autobiographical discourse, the strategy of self-presentation, rhetorical figures, and arguments

Гендерні студії в лінгвістиці засвідчують зміну дослідницької парадигми. Замість вивчати вияви гендера на граматичному, лексико-семантичному та фразеологічному рівнях мови, мовознав(и)ці¹³ все частіше досліджують, як гендер функціонує в дискурсі [11, 548], тобто як впливає на продукування писемних текстів і на перебіг реальної взаємодії між комунікант(к)ами. Другий, „дискурсивний”, напрям характеризується численними спробами виділити особливості *жіночого* та *чоловічого стилів мовленнєвої поведінки*.

Першу спробу вивчення гендерних відмінностей у мовленні жінок і чоловіків здійснила Робін Лакофф у праці „Мова та місце жінки” (1975) [5, 241-254]. Послугуючись виключно методом інтроспекції, дослідниця охарактеризувала жіноче мовлення як позначене невпевненістю, меншою агресивністю, більшою гуманністю та орієнтацією на співрозмовника [1]. Хоча подальші дослідження піддали критиці окремі з її положень (наприклад, про сегментовані запитання як ознаку невпевненості), проте багато все-таки підтвердилось.

Зокрема, розвідка Памели Фішман „Взаємодія: робота жінок” (1983) підтвердила тезу Р. Лакофф про комунікативну співпрацю як визначальну рису феміної вербальної поведінки. Дослідниця на матеріалі аудіозаписів сімейних розмов виділила у мовленні жінок такі вияви *стратегії взаємодії*: 1) запитання (жінки у 2,5 рази частіше за чоловіків ставили запитання);

2) привернення уваги (жінки вдвічі більше використовували особливі зачини, щоб привернути увагу до своєї оповіді: *This is interesting*; а також у п’ять разів частіше, ніж чоловіки, вживали *Y’ know*); 3) мінімальні відповіді *yeah, umm, huh* (чоловіки використовували такі відповіді в кінці розмови, виказуючи своє незацікавлення, тоді як жінки, навпаки, вживали їх упродовж розмови, щоб підтримати співрозмовни(цю)ка) [12, 106-108].

Своєю чергою, Даніель Мелц і Рут Боркер наводять результати низки досліджень мовлення студенток, учасниць реп-гуртів та афроамериканок, які засвідчують орієнтацію на *комунікативну співпрацю*. По-перше, жінки схильні використовувати особові та “включені” займенники *ти/ви, ми*; по-друге, говорячи, жінки часто підводять голову в очікуванні схвального кивання від слухачів; по-третє, виказують знаки уваги та інтересу, наприклад, вставляючи коментарі чи запитання у репліки співрозмовник(ці)ка; по-четверте, починають своє висловлювання зі звернення або відповіді на сказане іншими; по-п’яте, намагаються поєднати своє висловлювання із тим, що було сказано перед ними, додаючи до нього щось від себе або проводячи паралелі з чимось іншим. Мовознавиці пояснюють стратегії такого зв’язування прагненням жінок творити *неперервність* у розмові [12, 118].

Натомість мовлення чоловіків (сільських землевласників, афро-американців і білих робітників у містах) характеризують розповіді, аргументування, словесне позерство та різні форми вербальної агресії (розіграші, виклики, образи). Хоча аргументи часто містять крики, лайку чи словесні погрози, проте в чоловічій компанії вони не сприймаються як конфліктні [12, 119], а радше виказують схильність чоловіків до *комунікативного суперництва*.

Пенелопа Браун першою визначила **гендерні відмінності як комунікативні стратегії**, зазначивши, що люди, наче “раціональні актори”, вибирають мовні засоби, щоб досягти певних результатів [6, 83]. Наприклад, мексиканки часто послугуються дискурсивними словами, щоб підсилати чи послабити власне висловлювання; застосовують ввічливіші стратегії, ніж чоловіки (іронію чи риторичні запитання замість прямої критики); відтак, уникають давати негативну оцінку, акцентуючи натомість на солідарності з адресатом. Тоді як мовленню чоловіків-мексиканців властиві менша увага до особи, використання сексуальних жартів і проповідницького стилю [6, 94].

Отже, „дискурсивний” поворот у гендерних дослідженнях пройшов у мовознавстві два етапи. Під час першого (Р. Лакофф) “жіноче” мовлення було визнано “дефіцитним”, мовляв, йому бракує впевненості, агресивності та домінантності; натомість властиві ненав’язування власного погляду, описовість та компромісність. Проте згодом дослідниці Д. Мелц, Р. Боркер та П. Браун переосмислили “фемінне” мовлення в категоріях *відмінності* від “чоловічого”, аж до визнання цих відмінностей комунікативними ходами.

Розширення дослідницької перспективи сприяло розвитку нового напрямку гендерних студій – вивченню “жіночої” риторики – тих *особливих засобів мовного впливу, якими стратегічно послугуються жінки*. Цю галузь гендерних досліджень започаткували американські лінгвістки Катлін Джемісон та Карлін Кемпбел, вивчаючи жіноче публічне мовлення. Зокрема, К. Кемпбел проаналізувала виступи американських ораторок-феміністок від 1800 року до 1980-х років і виявила особливі засоби впливу на аудиторію. На їх означення дослідниця ввела термін *feminine style of rhetoric* (трапляються також терміни *feminine communication style, women’s rhetorical style, feminine rhetoric*, які відповідно перекладаємо як *мовленнєва поведінка жінок* та “*жіноча*” *риторика*). Підсумуємо результати її та інших досліджень у зведеній таблиці (*табл. 1*).

Щоб виявити специфічні ознаки “жіночої” риторики, проаналізуємо автобіографічні тексти трьох

¹³ Позаяк у статті йдеться про функціонування гендеру в дискурсі, вважаємо за доцільне дотримуватись гендернорівноправної мови, аби з її допомогою підкреслити присутність жінки в мові.

сучасних письменниць: українки О. Забужко

Таблиця 1. Порівняння жіночого і чоловічого стилів комунікації (на основі витягів із розвідки Шері Кейс „Жінки, які говорять самі за себе: Робітниця, суфразистки і побудова жіночого стилю риторики” [7, 23-39])

<i>фемінний стиль комунікації</i>	<i>маскулінний стиль комунікації</i>
<ul style="list-style-type: none"> • особистий досвід • персональний і делікатний тон • роль ‘вчительки’, ‘посередниці’, ‘непрофесіоналки’ • схильність вмовляти (випрошувати), апелювати до сентиментів, “зваблювати” аудиторію 	<ul style="list-style-type: none"> • владна позиція (звинувачення) • об’єктивний та авторитетний тон • роль ‘експерта’, ‘лідера’, ‘проповідника’, ‘судді’ • схильність доводити (переконувати), апелювати до раціонального
<ul style="list-style-type: none"> • залучення адресатів завдяки займенникам “включення” • спонукає аудиторію робити власні висновки на основі пропонуваніх прикладів (часто у формі анекдотів) • встановлення зв’язків з аудиторією, заохочення участі аудиторії (зокрема, завдяки наведенню конкретних прикладів) • не схильні до ворожих дієслів, агресивної поведінки чи поз спростування 	<ul style="list-style-type: none"> • використання стратегій “включення” • накидають аудиторії свої висновки • директивний стиль комунікації • схильні до агресивної вербальної поведінки та поз спростування
<ul style="list-style-type: none"> • індуктивні докази (доведення на основі прикладів з особистого досвіду) • оповідний стиль • анекдоти – як засоби аргументації • стратегії, покликані викликати співчуття 	<ul style="list-style-type: none"> • дедуктивна аргументація від імені законів, правил чи загальноприйнятих принципів • абстрактний, ієрархічний, домінуючий і зорієнтований на вирішення проблеми стиль • безособові та формальні докази • абстрактна, лінійна аргументація

(„Польові дослідження з українського сексу”), польки М. Гретковської („Polka”) та афроамериканки М. Ангелу („I Know Why the Caged Bird Sings”)

– які надалі цитуватимемо так: [назва „Пол. дослідження” / „Polka” / „Caged Bird”, с.]. Вибір зазначених автобіографій обумовлений, по-перше, тим, що вони належать до прецедентних текстів власної лінгвокультури (про що свідчить кількість їх перевидань, частота інтертекстуальних посилань на них

у науковій літературі та ЗМІ, інсценування, включення до антологій і навчальних програм); по-друге, активною суспільно-політичною позицією самих авторок. Відтак, ми зосередили власний аналіз на виявленні спільних рис писемного мовлення трьох авторок за такими параметрами: 1) стратегії самопрезентації (використано класифікацію Е. Джонса і Т. Піттмана [10, 507]); 2) фігуральні засоби та джерела їх творення; 3) репертуар аргументів.

1. Стратегії самопрезентації. Насамперед вплив *гендерного фактора* вбачаємо у виборі письменницями таких стратегій самопрезентації, як *завоювання прихильності* (щоб подобатись іншим, викликати симпатію), *заворожування* (захопити, зачарувати, справити сильне враження) і *безпорадності* (щоб викликати співчуття до власної особи).

1) *I was superbly intelligent and had good physical coordination. Of course I could drive. Idiots and lunatics drove cars, why not the brilliant Marguerite Johnson?* [Caged Bird, 201];

2) *I was to die, after all, in a Mexican dirt yard. The special person that I was, the intelligent mind that God and I had created together, was to depart this life without recognition or contribution. How pitiless were the Fates and how helpless was this poor Black girl* [Caged Bird, 200];

3) *Dopiero teraz, przed czterdziestką (mój wieczny Boże, któremu się nie spieszy)* [Polka, 299];

4) *Nic nie zależy ode mnie. Szamoczę się, płaczę. <...> Niczego nie umiem. Do niczego się nie nadaję. Nie mam prawa jazdy, nie mam pieniędzy. <...> Bezradna, nieubezpieczona od codzienności* [Polka, 283];

5) *<...> в тебе були чудесні ноги, всі діорівські-сен-лоранівські модельки на своїх жердинах мали б на вид таких ніг негайно піти й утопитися, це зараз ти вже другий місяць не вилазиш із штанив, бо лутки*

розцяцьковано, як ману, архіпелагом різнотонних, червонястих і брунатних, лускатих і злуцених плям [Пол. дослідження, 24-25].

Проте якщо М. Ангелу й М. Гретковська заворожують читач(ок)ів дотепами, жартами та прийомами самоіронії чи парадоксу, то О. Забужко задіює “гру на почуттях” аудиторії: спершу зачаровує, а потім викликає жалість.

До того ж автобіографки застосовують різноманітні прийоми для залучення аудиторії: від особового дейксису до жартів, дотепів, іронії, фігур риторичного та антиципаційного запитання, пролепсису, тактики пояснення та аргументів до аудиторії. Стратегію максимального залучення адресатів засвідчують тексти М. Ангелу й О. Забужко, у яких авторки дозволяють читач(к)ам самим підібрати доречне слово (*is “victim” a better word; це ж чийого, ану вгадайте?; Еге ж, exactly – чи, коли хто воліє, “вот іменно”*) або запитують у них дозволу висловитись певним чином (*в останніх вістях майнула прекумедна, якщо дозволите так висловитись, історія*). Українська письменниця в низці епізодів використовує тактику підтримування уваги читач(ок)ів, більш характерну для жанрів публічного мовлення – виступу чи лекції (*повторюю ще раз, в разі хто не встиг собі занотувати; одну хвилиночку, я прошу ще тільки хвилиночку уваги*).

Риси “жіночої” риторики опроявляються також на рівні окремих ходів. Наприклад, М. Гретковська замість прямої критики опонента вдається до риторичних запитань (*Skąd u neofickich młodzianków, zajmujących się boską propagandą, pewność posiadania jedynie słusznej prawdy? Jakby prawda musiała być prosta (prostacko oczywista) i niesprzeczna. Gdzie niuanse Bernanosa, Pascala?*) [Polka, 307]), некатегоричного зауваження або апеляції до авторитетної думки власного чоловіка (*Dla Piotra gorszym od Big Brother zagrożeniem dla ciała i psyche jest obowiązkowa roczna służba wojskowa (nie mówiąc już o polskiej szkole)*) [Polka, 334]), а також приймає позицію опонента, пояснює і доповнює його тезу (*To prawda. Mieszkam na wsi, nie znam dobrze języka z własnej winy. Nie znam Szwecji*) [Polka, 296]). Своєю чергою, О. Забужко використовує аргументи до авторитетної думки чоловіків, щоб підвищити власну самооцінку (*<...>та що там казати – класною бабою була, «дівочка сладенькая», «фантастическая женищина», «stud woman»*) [Пол. дослідження, 42]).

Загалом спільним для трьох автобіографок виявився намір довести власну цінність, підвищити самооцінку. Однак якщо М. Ангелу здійснює позитивне самопредставлення прийомами аргументації (*My work alone had awarded me a top place and I was going to be one of the first called in the graduating ceremonies <...> No absences, no tardiness, and my academic work was among the best of the year (1). I could say the preamble to the Constitution even faster than Bailey (2) <...> I had memorized the Presidents of the United States from Washington to Roosevelt in chronological as well as alphabetical order (3)*) [Caged Bird, 145]), О. Забужко – аргументами до авторитетної думки чоловіків, то М. Гретковська підвищує власний образ, дискредитуючи опонентів або агресивно корегуючи їхні моделі світу (*Nie jestem zawodowym pornografem... piszę także o innych rzeczach*) [Polka, 203]). Відтак, окрім неконфліктної взаємодії, письменниці (О. Забужко і М. Гретковська) вдаються власне до конфронтації і вербальної агресії, більш характерних для “чоловічого” мовлення.

2. **Фігуральні засоби та джерела їх творення.** Зіставлення фігуральних засобів, задіяних в аналізованих текстах (табл. 2-4), дає підстави висувати, що найчастіше вживаними фігурами в текстах жіночих автобіографій є **метафора**, **порівняння** та **риторичне запитання**. Крім того, використання окремих фігур обумовлено особливостями етнориторики. Зокрема, висока частота вживання **гіперболи** в автобіографії М. Ангелу (15,5%) підтверджує думку Дж. Гамперца, що ця фігура належить до риторичних особливостей мовлення афроамерикан(ок)ців і виражає їхню схильність емоційно перебільшувати не тільки в приватних розмовах, але й у публічних виступах [7, 201]. З іншого боку, автобіографії українки і польки засвідчують чималий відсоток уживання **іронії** (8% і 5%) та **дисфемізмів** (3,6% і 2%) і відповідно низькі показники **евфемізмів** (0,5% і 0,4%). Відтак, одержані результати спростовують думку, що в жіночому мовленні переважають евфемізми.

фігура	кількість уживань	відсотки
метафора	268	33%
порівняння	197	24%
риторичний оклик	90	11%
риторичне запитання	68	8%
тропа	63	8%
пейоративи	45	5,5%
персоніфікація	23	3%
гіпербола	16	2%
дисфемізми	13	2%
метонімія	10	1,2%
тавтологія	8	1%
дотеп	8	1%
градация	5	0,6%
антитеза	5	0,6%
зв'язка	4	0,5%
евфемізми	4	0,5%
СУМА	826	100%

Таблиця 2. Репертуар фігур у тексті „Польові дослідження”

фігура	кількість уживань	відсотки
риторичне запитання	200	25%
метафора	184	23%
дотеп	93	11,6%
порівняння	86	10,8%
апосіопеза	78	9,8%
іронія	40	5%
дисфемізми	29	3,6%
персоніфікація	21	2,6%
гіпербола	16	2%
зевгма	15	1,9%
демінітиви	13	1,6%
оксиморон	8	1%
пейоративи	7	0,9%
метонімія	6	0,8%
евфемізми	3	0,4%
СУМА	799	100%

Таблиця 3. Репертуар фігур у тексті „Polka”

порівняння	178	35,3%
метафора	88	17,5%
гіпербола	78	15,5%
риторичне запитання	63	12,5%
дотеп	31	6,2%
іронія	11	2,2%
персоніфікація	11	2,2%
антитеза	11	2,2%
пейоративи	9	1,8%
евфемізми	7	1,4%
зевгма	6	1,2%
парадокс	5	0,9%
СУМА	504	100%

Таблиця 4. Репертуар фігур у тексті „I Know Why the Caged Bird Sings”

Мовлення сучасних письменниць засвідчує радше зворотну тенденцію.

До того ж гендерні особливості виявляються у творенні фігур. Відомо, що троп постає завдяки поєднанню двох семантичних полів: царини-джерело, або концепту-кореляту, і царини-ціль, або цільового концепту, (за теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа) на ґрунті певної спільності між ними. Зокрема виявлено, що концепти-кореляти часто втілюють поняття з жіночого досвіду:

1. жінки поховані під тюленистим коливанням **сиром'ясного тіста** [Пол. дослідження, 96];
2. провідниця, хирляве, **мов запряне** на виду, дівча [Пол. дослідження, 98];
3. ти почуєш, як дихає планета, **мов немовляче тім'ячко** [Пол. дослідження, 114];
4. взагалі, з тим чоловіком саме ця, відьомськи розчухрана, з нездорово блискучими очима й зубами і якимось невидним, але вгадним таборовим минулим, раз у раз вихоплювалася на передній план, замашисто **трощачи крихкий посуд незаповнених сподіванок** [Пол. дослідження, 21];
5. сад із двох безневинних вазонів <...> рясне **намисто** лискучих, схожих на пластикові, червоних бубок на високих стеблах [Польові дослідження, 18];
6. *Jedziemy do Uppsali, do katedry. Odprasowany na kancik gotyk, zapięty pod szyję biały gorset kolumn* [Polka, 37];
7. *tam mnóstwo czasu, luksus godzin, w których mogą przebierać niby w szkatułce z biżuterią* [Polka, 303];
8. *Mądre porady. Kiedy nadchodzi skurecz, są tak samo przydatne, jak kurs manikiuru dla kogoś przed amputacją ręki* [Polka, 341];
9. *It [yard] truly looked like a flat redhead that had been raked with a big toothed comb* [Caged Bird, 23];
10. *For just a second, everything and everyone in the church except Revered Taylor and Sister Monroe hung loose like stockings on a washline* [Caged Bird, 32];
11. *He said a few words which were strung together like beads* [Caged Bird, 204];
12. *I showed Bailey the empty holes, where the clotted blood sat like filling in a pie crust* [Caged Bird, 163];
13. *Under her loose scrutiny I grew more buxom, and my brown skin smoothed and tight-pored like pan-cakes fried on an unoiled skillet* [Caged Bird, 242-243].

Отже, концепти-кореляти, на основі яких побудовано цитовані фігури, з одного боку, втілюють поняття зі жіночого досвіду (елементи жіночого гардеробу, традиційно жіночу хатню роботу, роль матері), а з іншого,

засвідчують властиву жінці прискіпливу увагу до дрібничок (*зачесане подвір'я, колготи на шнурку, стрічка на капелюсі, бусинки, млинець, підсмажений на сковороді без олії*). Щобільше, авторки залучають банальні поняття жіночої повсякденності для образного означення речей, тіла, людей чи стосунків між людьми, витворюючи завдяки цьому несподівані образи.

Аналізовані автобіографії рясніють також **фігурами експресивного синтаксису**. Йдеться насамперед про емоційні вигуки *how (what, why) on earth; how great it would be; oh painful sometimes; Oh, Lord, a ghost story; Hell, no; ex, a-ah, ая, ох, ге, го, еге ж, овва, гай-гай, ну* та звертання до Бога: *встигли, Богу дякувати, слава Богу, переміна кадру; мов стигми, прости Господи; як мали, хвалити Бога, вибиратись із квартири, але й хлопа викришила – не приведи Господь*).

З іншого боку, гендерні особливості жіночого мовлення виявляються в **уточненні щойно висловленого** – як пошук більш вдалого слова, щоб точніше передати думку. Як зазначає Л. Ірігаре, жінка – необмежено інша в самій собі, звідси й суперечності в жіночих висловлюваннях. „Адже те, що “вона” говорить – це не – це вже не – збігається з чимось, радше прилягає до чогось. *(До)торкається*” [4, 68]. Тому якщо попросити жінку дати однозначну і чітку відповідь на запитання, вона не зможе відповісти, а буде нескінченно доповнювати свою відповідь, повертаючись власними доповненнями до думки, висловленої на початку [3, 154]. Тобто жіноча мова не кориться логічному закону несуперечності, натомість втілює категорію тривалості. Звідси часті повернення та уточнення щойно висловленого, а також фразові епітети:

1. <...> *невинна, аки агнець, чи радше Діва Марія* [Пол. дослідження, 156];
2. <...> *той чоловік грав без правил, точніше, грав за власними* [Пол. дослідження, 49];
3. <...> *зі змішаним відчуттям-не-до-кінця-зіграного спектаклю, вогняного шворня «як-же-його-жити-далі», встрошеного в мозок* [Пол. дослідження, 139];
4. *Hotelik w Delfach. Czysty (bezzapachowy)* [Polka, 60];
5. *Docenianie, wycenianie, że to nie tylko reklama dla pisarza (robienie z siebie małpy), ale i praca, częściej – wurywanie z prasy* [Polka, 138];
6. *Then I met, or rather got to know, the lady who threw me my first life line* [Caged Bird, 77];
7. *I couldn't have refused even if I wanted to. She pronounced my name so nicely. Or more correctly, she spoke each word with such clarity that I was certain a foreigner who didn't understand English could have understood her* [Caged Bird, 82].
8. Як чергову гендерну особливість жіночої риторики виділяємо **діалогізм**, засвідчений сегментованими запитаннями (*Цікаве питання, ні?; хтозна, мо', й справді – так?; мені що – за тобою бігти, чи як?; Господи, що ж то за шлюб у хлопа був, га?..*) та пролеписом (коли риторка випереджає можливі заперечення з боку аудиторії і спростовує їх [9, 120-121]). Завдяки таким засобам автобіографки підтримують увагу читацької аудиторії.
9. *Леді й джентльмени, я вже бачу той змуджений вираз, що малюється на ваших обличчях, ви вже представили подумки діагноз, severe psychological problems з обох сторін – націонал-мазохістка (хоча з таким діагнозом ви, напевно, не знайомі...) й аутичний маніяк <...> що ж тут заперечити, це гарне, похапне слівце – problems, воно означає і математичну задачу, і рак грудей, і втрату любови <...>* [Пол. дослідження, 68];
10. *A person unaware of all the factors that made up oppression might have expected sympathy or even support from the Negro newcomers for the dislodged Japanese. <...> But the sensations of common relationship were missing* [Caged Bird, 178].

Подібно, прагнення до порозуміння виказують і парцельовані конструкції із **поясненням** значень окремих слів або інтенції висловлювання загалом.

1. *Темне це діло – так розпоряджатися собою: був в Освенцімі такий пастор Кольбе, який в часі чергової "чистки" запропонував на розстріл себе замість одного поляка <...>* [Пол. дослідження, 142];
2. *Proszę pokój „dla pilotów” (lądujących tu tylko, żeby się przespać) – hasło, po którym nie trzeba wyliczać, że ma być cicho, nie od ulicy, wysoko* [Polka, 41];
3. *Momma, knowing Bailey, warned, “Now Ju, be careful you don't slip up on a not true.” (Nice people didn't say “lie”)* [Caged Bird, 75];
4. *Then, too, I was well known for being “tender-hearted”. Southern Negroes used that term to mean sensitive and tender to look upon a person with that affliction as being a little sick or in delicate health* [Caged Bird, 77].

Зокрема, в останніх прикладах М. Ангелу ідентифікується з читач(к)ами, які можуть не знати певних слів чи значень. Відтак, пояснення допомагає їй підсилити власну інтенцію. З іншого боку, найвірогідніше автобіографка вводить такі пояснення, щоб досягти порозуміння зі своїми опонентами – “білими” американцями.

До того ж жіночий стиль комунікації вбачаємо в **ненав'язливому висловленні власної думки**.

1. **Zastanawiam się**, czy przepisy kulinarne nie służą przywróceniu życia martwemu mięsu: kolorów, jędrności, zapachu [Polka, 133];
2. **Pomysł na pracę magisterską** [Polka, 127];
3. Gdybym za pomocą kilku farb miała namalować, co wtedy widziałam – odlot w kolorach – **wyglądałoby to mniej więcej** na czarne albo czerwone kropki z naskalnych malowideł [Polka, 141];
4. **Może wszystko mi się kojarzy**, ale to sadzenie do ziemi jest jak przechodzenie z mleka (wody) na dorosłe pożywienie: papki, ciapki i schabowy, kiedy urosną ząbki [Polka, 223];
5. **I find it interesting** that the meanest life, the poorest existence, is attributed to God's will, but as human beings become more affluent, as their living standard and style being to ascend the material scale, God descends the scale of responsibility at a commensurate speed [Caged Bird, 101];
6. **I wondered** if Mr. Freeman died holding me how I would ever get free. Would they have to break his arms to get me loose? [Caged Bird, 61].

Своєю чергою, українська авторка використовує цілий засяг дискурсивних слів, якими то пом'якшує власні висловлювання (студенти **ледь не цілим класом** подавали заяви в Корпусу Миру [Польові дослідження, 116]; **якимось слівце що присоромленим** поглядом жінки [Польові дослідження, 136]), то, навпаки, робить їх більш категоричними (**тільки в дитинстві є правда, тільки ним і варт** міряти своє життя [Польові дослідження, 84]; **то й геть кепська картина** складається [Польові дослідження, 68]). Причому засобів пом'якшення категоричності висловлювань – більше. З цього погляду, автобіографічна оповідь О. Забужко тяжіє до власне жіночого стилю риторики. Проте частота уживання іронії та пейоративів засвідчує протилежну тенденцію – радше імітацію чоловічого стилю комунікації. На перетині цих гендерних перспектив письменниця й витворює власний стиль переконування – то по-жіночому ненав'язливий і пом'якшений, то по-чоловічому різкий і категоричний.

3. Репертуар аргументів. М. Ангелу застосовує індуктивну (61% усіх засвідчених аргументів) і дедуктивну (39%) аргументацію. Наведемо приклад кожної:

Індуктивний аргумент	від конкретного прикладу
<i>Her apprehension was evident in the hurried movements around the kitchen and in her lonely fearing eyes. <u>The Black woman in the South who raises sons, grandsons and nephews had her heart-strings tied to a hanging noose. Any break from routine may herald for them unbearable news. For this reason, Southern Blacks until the present generation could be counted among American's arch conservatives</u> [Caged Bird, 95]</i>	↓ до загального висновку
Дедуктивний аргумент	від загального висновку
<i>Because of a need for stability, children easily become creatures of habit. After the third time in Mother's bed, I though there was nothing strange about sleeping there [Caged Bird, 60]</i>	↓ до конкретного прикладу

Причому посил 42% аргументів ґрунтується на суб'єктивному досвіді авторки. Зокрема, такі аргументи починаються конструкціями **I find it interesting; The idea came to me that my people may be a race of masochists**. Інші апелюють до загальноприйнятої думки, представлені суб'єктивним поглядом оповідачки: **I think that everyone thought that; Every person I knew had a hellish horror of being "called out of his name"**. Відтак, зазначені аргументи мають ознаки радше міркувань, аніж авторитарних суджень.

Загалом визначальними характеристиками аргументативної техніки М. Ангелу є апеляція до авторитету Біблії (*The act of rape on an eight-year-old body is a matter of **the needle giving because the camel can't**. The children gives, because the body can, and the mind of the violator cannot*), а також алюзії та цитати з Біблії чи пісень-спірічуел (*My pretty Black brother was **my Kingdom Come**; a blessed home awaited them in the **far-off bye and bye***).

Своєю чергою, у тексті „Польки” переважає індуктивна аргументація (71% від усіх аргументів). Причому і індуктивні, і дедуктивні аргументи побудовано на основі прикладів із власного досвіду.

індуктивний аргумент	приклад із власного досвіду
<i>Dla mamy zostalam dziewczynką w dwóch różnych skarpetkach, ekscentryczką, gardzącą przyzwoitą sukienką z krempliny. W rodzinie się nie rośnie, w rodzinie się starzej [Polka, 55].</i>	↓ загальний висновок
дедуктивний аргумент	загальний висновок
<i>Wolny zawód kojarzy mi się często w Polsce z wolnością robienia kogoś w ciula („artyści”). Pani redaktor z „Cinemy”: – Prosimy o artykuł, my tacy malutcy, cieniutcy, honorarium będzie tydzi, tydzi.</i>	↓ приклад із власного досвіду

– OK, minimalne – zgadzam się [Polka, 144].

Крім того, М. Гретковська використовує *аргументи до авторитетів, до аудиторії та до людини*. Зокрема, автобіографка апелює до авторитету письменників, філософів, власного чоловіка, народної мудрості, а також покликається на вірування кабалістів й індуїстів. Загалом до визначальних особливостей аргументативної техніки польської авторки належить часте використання антиципаційного запитання та іронії (замість прямої критики).

Rozumiem lament wokół całej sprawy. W Polsce świadomość była zawsze historycznym przetrwalnikiem. Minęły zabory, zaczęły się reality show. Tożsamość nad Wisłą jest nienaruszalnym, niezmiennym wkładem w duszę, psychikę. Jej zmiana zamachem na „polskie człowieczeństwo”. Osobowość (Polaka) nie przełknęła jeszcze pojęcia procesu. Proces kojarzy się z sarmackim procesowaniem, osobistą Zemstą. Tożsamość musi być dana raz na zawsze z konserwy i nie może (ku własnej uciesze) zmieniać się także na lepsze, rozwijać. Można jej co najwyżej bronić przed zaborcami, diabłem i tym podobnym towarem importowanym ze świata i zaświatów [Polka, 333-334].

Щобільше, як своєрідний спосіб доведення письменниці переповідає історії з життя інших людей: *Obydwe wiemy, o co chodzi, zwyczajny układ. Słynny przedwojenny wydawca Bronisław Natanson, stawiający sobie za punkt honoru godziwe opłacanie pisarzy, skończył w zakładzie dla obłąkanych* [Polka, 201]. Відтак, зазначені особливості аргументативної техніки М. Гретковської дають підстави характеризувати її як неавторитарний тип мовної особистості.

Натомість у тексті „Польових досліджень” переважає *дедуктивна аргументація* – 73% від усіх аргументів. Причому нерідко на підтвердження головної тези аргументу авторка наводить приклади з власного досвіду.

<i>Релігія, зробившись соціальним інститутом, зійшла на пси, – в церкві, куди я поволіклася одного дня в надії трошки розсіяти обложну темну хмару, що знай з дня на день випікала голову, не пропускаючи жодної прохолодної думки, панував виразний дух замкненої спільноти: цікаві позирки на чужинку, товариське пристоювання гуртами на ганку після служби, витрішки, смішки, перемовляння, обмін новинами – люди приходили як на свого роду вечірку – to socialize, i молитися в них перед очима було яось непристойно</i> [Пол. дослідження, 145]	посил аргумента ↓ приклад з власного досвіду
---	--

Крім того, О. Забужко використовує ще й такі типи аргументації: *аргументи до аудиторії* – 31%; *до людини* – 25%; *до авторитетів* – 20%; *до необхідності* – 10%; *до фактів* – 4%; *квазілогічні аргументи* – 4%; *прагматичні аргументи* – 3% та *аргументи до повинності* – 3%. Зокрема, в аргументах до авторитетів письменниці апелює до авторитету народної мудрості, власних і чужих віршів. У кількох епізодах письменниці вдається навіть до “чоловічих” аргументів – як агресивного способу словесного доведення, зі застосуванням лайки.

1) *[якого хріна, що ви всі собі дозволяєте, хлопці, чи розпач - не зavelика розкіш для українців, уперше в цьому столітті все-таки наділені реальним шансом на повноту життя?..]* [Пол. дослідження, 117];

2) *Що ж я можу тобі на це відповісти, Донцю? Що нас ростили мужики, обйобані як-тільки-можна з усіх кінців, що потім такі самі мужики нас трахали, і що в обох випадках вони робили з нами те, що інші чужі мужики зробили з ними? І що ми приймали і любили їх такими, як вони є, бо не прийняти їх – означало б стати по стороні тих, чужих? Що єдиний наш вибір, отже, був і залишається – межі жертвою і катом: між небуттям і буттям-яке-вбиває?* [Пол. дослідження, 164].

Отже, аргументативна техніка О. Забужко поєднує і жіночий стиль – аргументи до аудиторії, доведення на основі прикладів із власного життя, і чоловічий стиль – аргументи до авторитетів, до необхідності, до фактів, до повинності та власне “чоловічі” аргументи. Показовим є переважання дедуктивної аргументації, званої як догматичної, і використання аргументів до повинності та необхідності, які належать до ознак авторитарної мовної особистості.

Отже, здійснений аналіз мовленнєвої поведінки автобіографок дав змогу виділити такі **особливості “жіночої” риторики**:

1) специфічно жіночі стратегії самопрезентації – *завоювання прихильності, заворожування і безпорадності*;

2) різноманітні прийоми залучення аудиторії: від особового дейксису до жартів, дотепів, іронії, фігур риторичного запитання, пролепсису, антиципаційного запитання, тактики пояснення та аргументів до аудиторії;

3) риси “жіночої” риторики опроявляються також на рівні окремих ходів. Наприклад, М. Гретковська замість прямої критики опонента вдається до риторичних запитань, некатегоричного зауваження або апеляції до авторитетної думки власного чоловіка, а також приймає позицію опонента, пояснює і доповнює

його тезу. Своєю чергою, О. Забужко використовує аргументи до авторитетної думки чоловіків, аби підвищити власну самооцінку;

4) гендер авторок виявляється також у виборі ними понять для творення фігур, адже концепти-кореляти часто відображаються власне жіночий екзистенційний досвід;

5) у високій експресивності мовлення, яка досягається такими стилістичними засобами, як а) демінутиви, згрубілі називання, емоційна лексика, сленг; б) фразеологізми; в) фігури експресивного синтаксису (риторичні оклик, звертання, запитання; вигуки);

6) прикметною рисою “жіночого” мовлення є діалогізм, який досягається то сегментованими запитаннями, то фігурами пролепсису чи антиципаційного запитання;

7) письменниці часто уточнюють і доповнюють щойно висловлене, тобто їхнє писемне мовлення організовується за принципом *уроборосу*, коловороту, у якому породження тексту мотивується фонетико-інстинктивними імпульсами “материнського” мовлення (термін Юлії Кристевої) і протистоїть маскулінному логіко-синтаксичному текстотворенню [3, 63];

8) гендер авторок виявляється в ненав’язливому висловленні власної думки, а також у застосуванні іронії замість прямої критики;

9) прикметною рисою аргументативної техніки автобіографок є аргументація на основі прикладів із власного досвіду, а також використання аргументів до аудиторії і до людини.

Щобільше, автобіографічні тексти О. Забужко та М. Гретковської засвідчують поєднання особливостей “жіночої” риторики з “чоловічими” прийомами переконання. Зокрема, окрім ненав’язливого висловлення власної думки, куртуазної та раціонально-евристичної мовленнєвої поведінки, письменниці вдаються до конфронтації і вербальної агресії, властивих “чоловічому” мовленню. Це виявляється, по-перше, у використанні патогенних стилістичних засобів: лайки, дисфемізмів, дотепів на основі гендерних і сексуальних метафор; по-друге, у власне “чоловічих” аргументах; по-третє, в інтенсифікаторах категоричності (О. Забужко). Вважаємо, що подібне перемикання на “чоловічу” риторику письменниці застосовують стратегічно – щоб забезпечити власним текстам сильніший вплив.

На нашу думку, перспективним може стати вивчення гендерних стилів риторики на матеріалі різних типів дискурсів, насамперед політичного, педагогічного чи медичного. Причому “жіночу” і “чоловічу” риторику трактуємо як засяг рухливих ознак, які можуть змінюватись під дією інших чинників (етнічних, релігійних, соціальних, владних). Тобто важливо враховувати: хто говорить і до кого; яку позицію займають мов(ч)иніці на вертикалі влади. Зважаючи на це, дотримуємось думки, що гендер і риторика пов’язуються не статевою належністю мовчинь чи мовців. Тобто жіноче авторство тексту (чи промови) аж ніяк не гарантує переважання в ньому “жіночої” риторики. Вважаємо, що не так жінки і чоловіки конструюють стилі спілкування чи різні варіанти риторики, як самі гендерні ідентичності формуються за посередництвом соціальних структур (у т.ч. мови і риторики). Відтак, не виключено, що особи можуть послуговуватись стилем спілкування іншої статі, вибудовуючи завдяки цьому своєрідний стиль мовленнєвої поведінки і власну гендерну тожсамість (фемінна жінка і маскулінна жінка, маскулічний чоловік і фемінний чоловік і т.д.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко Оксана. *Польові дослідження з українського сексу*. – К., 2007. – 176с.
2. Gretkowska Manuela. *Polka*. – Warszawa, 2001. – 183s.
3. Angelou Maya. *I Know Why the Caged Bird Sings*. – N.Y–Toronto–London–Sydney –Auckland, 1971. – 246 p.
4. Горошко, Елена. Гендерная проблематика в языкознании [Текст] / Е. Горошко. Режим доступа: <http://www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm/>.
5. Горошко, Елена И. *Особенности мужского и женского вербального поведения* [Текст] : дис. ... канд. филол. наук / Е. Горошко. – М., 1996. – 179с.
6. Жеребкина, Ирина. “Прочти мое желание...”. Постмодернизм, психоанализ, феминизм [Текст] / И. Жеребкина. – М.: Идея-Пресс, 2000. – С.155.
7. Иригарей, Люс. Пол, который не единичен [Текст] / Л. Иригарей // *Гендерные исследования*. – М.: ХЦГИ, 1999. – №3. – С.68.
8. Лакофф, Робин. Язык и место женщины [Текст] / Р. Лакофф // *Гендерные исследования*. – 2000. – №5. – С.241-254.
9. Brown, Penelope. How and Why Are Women More Polite: Some Evidence from a Mayan Community [Text] / P. Brown // *Language and Gender: A Reader* / Ed. by J. Coates. – Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2000. – P.83.
10. Gumperz, John J. Ethnic Style in Political Rhetoric [Text] / J. Gumperz // *Discourse Strategies*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – P.187-203.
11. Keith, Sheree. Women Who Spoke for Themselves: Working Women, Suffrage, and the Construction of Women’s Rhetorical Style [Text] / S. Keith // *Gender and Political Communication in America: Rhetoric, Representation, and Display* / Ed. by Janis L. Edwards. – New York – Toronto: Lexington books, 2009. – P.23-39.
12. Lanham, Richard A. *A Handlist of Rhetorical Terms* [Text] / R. Lanham. – Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1991. – 205p.
13. Metts, Sandra. Impression management [Text] / S. Metts // *Encyclopedia of Communication Theory* / Ed. by Dr. Stephen Littlejohn, Karen A. Foss. – Los Angeles- London-Singapore: Sage Publications, 2009. – P.507.
14. Shari, Kendal, Deborah, Tannen. Discourse and Gender // *The Handbook of Discourse Analysis* [Text] / Ed. by Deborah

- Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton. – Oxford: Blackwell Publishers, 2001. – P.548-567.
15. Sunderland, Jane. *Language and Gender: An advanced resource book* [Text] / J. Sunderland. – London – N.Y: Routledge, 2006. – P.106-108.

Natalia SYTNYK

THE SHAKESPEAREAN VOCATIVE AS GRAMMATICAL METAPHOR

У статті аналізується значення вокативних конструкцій у роботах Шекспіра. Досліджується їх функціональний потенціал як маркерів міжособистісного та текстуального. Вивчення вокативних конструкцій важливе для розуміння того, як герої Шекспіра конструюють свої емоції, відносини, ставлення, статус та визначають, як і де вони позиціонують один одного та як вони створюють текстуальну інформацію.

Ключові слова: вокативна конструкція, маркер, метафора, текстуальна інформація.

The article analyzes the meaning of vocative constructions in Shakespeare's works. Their functional potential as markers of interpersonal and textual are investigated. Research into vocative constructions is important for understanding the way Shakespeare's characters construe their emotions, relationships, attitudes, status and identify in what capacity and where they position each other and how they create textual information.

Key words: vocative construction, marker, metaphor, textual information.

The concept of metaphor is most familiar to us from rhetorical approaches to language, which also enjoyed a high reputation among classical rhetoricians in Shakespeare's time [7, 18]. Well-developed communication skills and the celebration of eloquence are also at the core of the humanist syllabus, so that Shakespeare's contemporaries, and probably Shakespeare himself, were able to draw on a vast amount of resources of rhetoric.

The amplification and variation of any thought or expression within language contains the use of a number of figures of speech, to which the concept of metaphor can be generally applied. Halliday defines *metaphor* as a "verbal transference of various kinds." The term *metaphor* is also more specifically applied as "a word [that] is used for something resembling that which it usually refers to" [5, 340].

As such, it is opposed to concepts, such as *metonymy* (a word is used for something related to that which it usually refers to) and *synecdoche* (a word is used for some larger whole of which that which it refers to) [5, 341]. Certainly, the semantics of basically all vocative constituents may be "metaphorical" in character. Mention should only be made of some obvious references, such as Laertes's address to Ophelia as "O Rose of May" (*Ham.* 4.5.158), "Dear maid" (*Ham.* 4.5.159), "kind sister" (*Ham.* 4.5.159), and "sweet Ophelia" (*Ham.* 4.5.159), or Tamora's seducing vocative for Aaron "Ah, my sweet Moor, sweeter to me than life" (*Tit.* 2.3.51), and her disdainful address to Bassianus "Saucy controller of my private steps" (*Tit.* 2.3.60), or Hamlet's address to the ghost "old mole" (*Ham.* 1.5.162), and, finally, Lady Percy's bantering vocative to Hotspur as "you paraquito" (*IHA* 2.3.85).

The general concept of grammatical metaphor, especially that of the experiential grammatical, but also the interpersonal metaphor is vital to an understanding of the vocatives' interpersonal, experiential, and textual function, even though, so far, it has not been applied to the analysis of vocatives. Certainly, to fully grasp the conception of both lexical and grammatical metaphor it is advisable to approach an expression in relation to co(n)texts of culture and situation and not in absolute terms. A wording or an expression is metaphorical or congruent [5, 342] in relation to a different way of expressing the meaning.

According to Halliday, it is not only possible to look at a particular wording in terms of lexical selection [5, 341]. A change of perspective from below, "a variation in the meaning of a given expression," to above, "as variation in the expression of a given meaning" [5, 342], enables us to investigate the function of different grammatical expressions that are nevertheless said to denote the same meanings. Halliday calls this phenomenon *grammatical metaphor*, since the focus of study is transferred to the variation in grammatical structure (even though the lexical metaphor can be seen as a subcategory of expressing the same meaning by different wordings).

In other words, the transformation within the semiotic mode corresponds with the general capacity of grammars as a stratified system. It sets up categories and relationships, which have the effect of transforming experience into meaning. But while grammar has the power of constructing, it can also de-construct and re-construct along different lines. Stratification involves mapping meanings into forms (that is processes into verbal and participants into nominal structures), and it also allows a re-mapping of, for example, processes into nominal forms. Experience has been re-transformed and undergone a process of grammatical metaphor.